

VERSLAG

Vergadering:	699e (474e openbare)
Datum en tijd:	19 februari 2016, 10.15 uur
Plaats:	
Aanwezig:	Buijink, Baarsma, Crabbendam, Berg, Van Dijk (later), Van Egmond, De Groot, Gunning-Schepers, Van Geest, Hartveld, Van Hoek, Van Holstein, Hoogstraten, Kuin, Maessen, Nijpels, Passchier, Patijn, Verhagen, Van Ruiten, Schenk, Siertsema, Van Straalen, Stevens, Tasma, Van der Veen, Van der Veer, Verhulp, Weurding, Van Woerkom, Van Wijngaarden, Hamer
Voorzitter:	
Genodigden agendapunten 5 en 6:	De Vries (EZ), Roos (CEO Koninklijke Auping)
Secretariaat:	Timmerhuis Dirven (notulist), van Zaal (secretaresse)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering.

2. Ingekomen stukken en mededelingen (overzicht mededelingen, ontvangen en verzonden publicaties R/2778)

De *voorzitter* heet de leden welkom met een bijzonder woord van welkom voor:

- de genodigden, de heren De Vries (EZ) en Roos (Koninklijke Auping), die een inleiding zullen verzorgen bij de agendapunten 5 en 6
- het kroonlid de heer De Groot, hoogleraar Regionaal economische dynamiek aan de VU Amsterdam, sinds half december 2015 lid van de raad en voor het eerst een raadsvergadering bijwoont.

Wegens ziekte is verhinderd de heer Cuijpers van LTO-Nederland.

De heren De Boer en Heerts zijn verhinderd wegens verblijf in het buitenland.

3. Verslag van de 698^e (472^e openbare) vergadering d.d. 22 januari 2016
(R/2779)

Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld en geeft evenmin aanleiding tot opmerkingen.

4. Actualiteiten

Voortgang cao-overleg:

Mevrouw *Patijn* constateert met tevredenheid dat er na lange strijd een cao tot stand is gekomen voor de grootmetaal, nadat er enkele maanden geleden al cao-afspraken voor de kleinmetaal zijn gemaakt. De afgesloten cao's zijn volgens spreekster een mooie

basis voor het toekomstige overleg. Partijen hebben met de afgesloten cao's laten zien dat zij in de polder met elkaar tot oplossingen kunnen komen.

Verder vindt spreekster het een goede zaak dat er weer gesprekken zijn geopend over een aantal elementen uit het loonakkoord voor de overheid.

Zij spreekt de hoop uit dat ook in de Horecasector weer enige ordening zal ontstaan en een cao kan worden gesloten.

Al met al kan volgens mevrouw Patijn worden geconstateerd dat het cao-instrument, ondanks de discussies van andere partijen over dit instrument, een zeer levend instrument is dat werkgevers en werknemers helpt elkaar te vinden.

De heer *Van Woerkom* stelt eveneens blij te zijn met de gezette stappen. Waar de horeca al is genoemd, merkt spreker op dat het overleg in sommige sectoren van de detailhandel nog moeizaam gaat. Vanuit werkgevers pakt spreker graag de handschoen op om de problemen gezamenlijk door te praten.

De FNV heeft de afgesloten cao voor levensmiddelensector om hen moverende redenen niet kunnen ondertekenen. Voor de toekomst van de sector is het volgens spreker toch belangrijk dat werkgevers en werknemers weer met elkaar proberen op te trekken. Hetzelfde geldt voor de afgesloten cao voor de textiel. Ook in die sector zitten werkgevers het liefst met de 'traditionele' bonden om tafel om afspraken te maken.

5. Presentatie Voortgangsrapportage Energieakkoord (R/2780)

De *voorzitter* merkt op dat vandaag wat uitgebreider aandacht kan worden besteed aan de voortgang van het Energieakkoord. Dit conform een eerder verzoek van de heer Heerts. Hiervoor is vandaag ook gelegenheid omdat er geen adviezen hoeven te worden vastgesteld.

Inleiding heer Nijpels:

De heer *Nijpels* memoreert dat de minister van Economische Zaken in oktober 2015 de Nationale Energieverkenning 2015 (NEV 2015) heeft uitgebracht. Hierin wordt onder andere teruggekeken op de resultaten van het Energieakkoord. Van de vijf centrale doelstellingen van het Energieakkoord liggen er drie binnen handbereik, te weten (i) 15.000 extra banen, (ii) 1,5 procent energiebesparing per jaar en (iii) 16 procent hernieuwbare energie in 2023. Twee doelstellingen waren nog niet in bereik: (iv) 14 procent duurzame energie in 2020, en (v) 100 petajoules (PJ) energiebesparing in 2020. Conform afspraak hebben de partners in het Energieakkoord de laatste twee doelstellingen met extra maatregelen ingevuld. Dit heeft in de maanden november en december 2015 zijn beslag gekregen. In een bespreking op 17 december 2015 met vier bewindslieden is er tussen partijen overeenstemming bereikt over de extra maatregelen. Een bijzonder moment, waarmee alle vijf centrale doelstellingen van het Energieakkoord binnen handbereik zijn gekomen. Om te voorkomen dat partijen zich zouden rijk rekenen, is ervoor gekozen om de extra maatregelen nog een keer door te laten rekenen. De berekeningen zullen voor 1 april a.s. beschikbaar komen.

In het overleg van 17 december 2015 hebben partijen een aantal maatregelen nog achter de hand gehouden. Die vormen als het ware een extra veiligheidsklep en kunnen, indien nodig, worden ingezet.

Welke problemen stonden de invulling van de genoemde twee doelstellingen in de weg?:

- Bij duurzame energie gaat het met name om wind op land. Op dit punt zijn de processen tamelijk ingewikkeld. Er zijn 20 extra afspraken gemaakt tussen gemeenten, provincies, Rijk en andere partijen om de doelstellingen op dit gebied alsnog te halen.
- Bij energiebesparing komen de maatregelen te langzaam van de grond. Met name gaat het hier om de afspraken met betrekking tot de gebouwde omgeving en de

industrie. Met de betrokken partners zijn hierover nadere afspraken gemaakt. Zij zullen grote inspanningen moeten plegen om de doelstelling te halen.

Welke vervolgstappen in het energiebeleid kunnen worden verwacht?

- Na de NEV 2016 (in oktober) volgt een voortgangsrapport 2016 van het Energieakkoord.
- In het Energierapport van 18 januari 2016 heeft het kabinet zijn visie gegeven over het energiebeleid op lange termijn: wat gaan we doen na het Energieakkoord na 2023?
- De komende maanden zullen daarover gesprekken worden gevoerd in de zogenaamde Energiedialoog.
- Het kabinet zal in het laatste kwartaal van 2016 op basis hiervan zijn beleidsagenda uitbrengen.
- Conform afspraak zal het Energieakkoord eind 2016 worden geëvalueerd als instrument. Het systeem van een Energieakkoord zal kwantitatief en kwalitatief worden beoordeeld. Moeten we met dit systeem doorgaan, moet het een andere vorm krijgen?

Al met al is sprake van een volle agenda op energiegebied in het laatste kwartaal van 2016, zo'n drie maanden voor de verkiezingen met alle spanningen die daarbij horen. Ook voor het Energieakkoord belooft 2016 een druk jaar te worden. De Borgingscommissie zal zich ervoor inzetten dat de gemaakte afspraken door alle partijen worden nagekomen.

De *voorzitter* dankt de heer Nijpels voor zijn toelichting. De heer De Vries zal in een inleiding (van ca. 15 minuten) het Energieakkoord in de bredere context van het Energierapport en de Energiedialoog plaatsen.

Inleiding heer De Vries van het ministerie van Economische Zaken:

De heer *De Vries* merkt op dat iedereen in Nederland een mening zal hebben over het onderwerp energiebeleid. Voor het Energierapport is een rapport van Motivaction (*Energievoorziening 2015-2050: publieksonderzoek naar draagvlak voor verduurzaming van energie & Profielen – Duurzame opties*) gebruikt. Het publiek denkt dat we al 50 procent duurzame energie hebben. Dit is echter maar 5 procent. De kennis van burgers en bedrijven over het energiedomein is veel kleiner dan de interesse voor dit onderwerp. De Energiedialoog, die in de komende maanden zal worden gevoerd, heeft een dubbele doelstelling. Enerzijds is zij bedoeld om het kennisniveau van burgers en bedrijven over het energiebeleid en de toekomstige ontwikkelingen te verhogen. Anderzijds gaat het ministerie ook graag op zoek naar partijen, die mee willen werken om de energietransitie tot een goed einde te brengen. Hierop komt hij later terug.

Vooraf merkt hij nog op dat er bij het ministerie van Economische Zaken circa 70 mensen hard werken aan de implementatie van alleen al het Energieakkoord. Spreker geeft hieraan leiding.

Daarnaast vergt de energietransitie veel van de partijen van het Energieakkoord en alle burgers en bedrijven, ook van de raadsleden. Hun uitzicht zal veranderen vooral wanneer zij op het platteland wonen. Maar ook in de stad zullen er in plaats van de bekende schotels op flatgebouwen zonnepanelen verschijnen. In sommige provincies zullen honderd hectare zonnepanelen worden aangelegd. Een deel van het grasland zal blauw gaan verkleuren. Er zullen veel windmolens komen, op land maar ook op zee. Er zal thuis op een andere manier worden gekookt. Er zullen andere vervoersmogelijkheden komen. Er zullen andere manieren komen om de woning te verwarmen en, misschien nog wel het ergste van allemaal, iedereen zal dit in zijn portemonnee voelen.

De energietransitie is niet goedkoop. Alleen al in 2016 zal er 10 miljard worden geïnvesteerd om de energiedoelstellingen 2020 te kunnen halen. De investeringen voor

wind op zee komen daar nog eens bovenop: in 2016 is 13 tot 14 miljard toegezegd door het ministerie van EZ. EZ let stevig op die investeringen, omdat EZ ook de lasten voor burgers en bedrijven probeert te beperken.

Spreker is niet gevraagd om het Energierapport te presenteren. Op het ministerie is hierover een gelikte presentatie beschikbaar. Evenmin is hem gevraagd een toelichting op het Energieakkoord te geven. De heer Nijpels heeft de stand van zaken al goed toegelicht. Hem is gevraagd in te gaan op de relatie tussen het Energierapport en het Energieakkoord.

Sommigen van zijn medewerkers meenden dat het Energieakkoord 'eenvoudig' kon worden uitgevoerd, in 2020 kon worden afgerond en dat dan weer overgegaan kon worden naar de orde van de dag. Het Energieakkoord is echter een onomkeerbare stap in de energietransitie. Het is geen 'klusje' maar een beweging die in gang moet worden gezet. Binnen EZ zijn vier programma's opgezet om die stap naar de toekomst te kunnen maken.

In de eerste plaats het programma *Energiebesparing*, het meest weerbarstigste onderwerp. Het basisgevoel bij dit onderwerp in de maatschappij is dat dit niet moeilijk is. Wanneer immers energie wordt bespaard, hoeven burgers en bedrijven minder geld uit te geven. Richting de heer Verhagen merkt hij op dat energiebesparing geen of zelden onderwerp van bespreking is op de tafels van CEO's. Een nieuw product zal hoger op de agenda staan. Dat geldt ook voor de raadsleden in hun burgerschap. Iedereen is vóór energiebesparing, maar gebruikt meer apparaten die energie verbruiken. Toegegeven, al die apparaten zijn energiezuiniger dan bijvoorbeeld de vroegere koelkast. We hebben echter veel meer apparaten in huis dan 20 jaar geleden en daarom is het moeilijk om 40 procent energie te besparen. Datzelfde geldt voor de bedrijven. Er wordt al lang aan bedrijven getrokken om ze te bewegen tot energiebesparing. Dit onderwerp zou volgens spreker een hoofdonderwerp moeten zijn. De IEA heeft aangegeven dat de 2-gradendoelstelling van de VN (beperken van de opwarming van de aarde tot een maximum van 2 graden als wereldwijd gemiddelde boven het 'pre-industrieel niveau') alleen kan worden bereikt wanneer er wereldwijd 40 procent energiebesparing wordt gerealiseerd. Dat is een grote uitdaging. Wanneer we daarin niet slagen, zal er veel duurzame energie nodig zijn om die 40 procent energiebesparing te kunnen compenseren. Het ministerie wil het onderwerp energiebesparing daarom anders op de agenda zetten. Niet als een gemakkelijk onderwerp, omdat er kosten mee kunnen worden bespaard, maar als een weerbarstig onderwerp.

Voor consumenten is het besparen van kosten geen hoofdreden. Ook zaken als duurzaamheid en het milieu blijken helaas een beperkte rol te spelen. Nu er meer zonnepanelen op de daken verschijnen, kon op basis van een rapport van de Universiteit Groningen wat de zon PV discussie betreft worden geconcludeerd dat mensen initiatieven met zon PV volgen wanneer die in hun buurt worden genomen. Het ministerie denkt na over de mogelijkheden om de weerbarstigheid om te draaien in enthousiasme. Het zou mooi zijn wanneer ook energiebesparing een 'sexy' onderwerp zou worden. Ook in de Tweede Kamer wordt overigens zeer weinig aandacht besteed aan dit onderwerp in vergelijking met duurzame energie.

In de tweede plaats is er het programma *Wind op zee*. De stations die Tennet hiervoor neerzet, worden dusdanig uitgerust dat ze tot'ergens ver op zee kunnen worden verlengd, wanneer dat nodig zou zijn. In plaats van een tweebaans snelweg wordt dus een vierbaans snelweg gelegd. Op deze wijze kan in de toekomst een groot net op zee tot stand komen met Engeland, Schotland en wellicht Noorwegen en Denemarken. Mocht het nodig zijn dat er extra wind op zee komt, dan is in ieder het geval het station dat de elektriciteit naar land moet vervoeren daarop voorbereid. Dat kost iets meer. In

relatie tot de in het Energierapport bevestigde Europese ambitie van 80-95 procent reductie van CO₂-emissie in 2050 lijkt dit een verstandige inzet.

Bij wind op zee zijn er twee manieren om op een kostenefficiënte manier tot duurzaam energie te komen. De ene manier is om er veel en oneindig lang subsidie in te stoppen. De andere manier is fossiele energie veel duurder te maken. De oplossing waarvoor nu is gekozen, is om duurzame energie goedkoper te laten worden. Er wordt stevig ingezet op innovatie, jaarlijks ruim meer dan 100 miljoen. Innovatie is in het Energierapport één van de belangrijkste onderwerpen om ons in de toekomst te kunnen voorzien van energie. Spreker sluit hierbij niet uit dat er ook op het gebied van de CO₂-prijs initiatieven worden genomen. Een hogere CO₂-prijs kan duurzame energie aantrekkelijker maken. Die vraag zal echter door politici moeten worden beantwoord. Het tempo van de kostendaling is ongekend groot. Waar aanvankelijk de opvatting bestond dat het energiegebruik alleen maar duurder zou worden, zal het lukken om de kostenbesparing van 40 procent te realiseren. De heer Nijpels signaleerde in de media dat het nu al sneller gaat dan verwacht. Het ministerie is zeer benieuwd naar de eerste tender Wind op zee omstreeks half mei, nadat de betrokken wetgeving ook wordt goedgekeurd door de Eerste Kamer. Hij hoopt en verwacht dat er zelfs biedingen zullen worden gedaan onder het normbedrag.

In de derde plaats loopt het programma *Warmte*. Dit programma heeft per definitie een lange termijn: hoe kan de woning worden verwarmd wanneer de beschikbaarheid van Nederlands gas op een gegeven moment op een bijzonder laag pitje staat? Dat moment komt, waarbij onvoldoende compensatie kan plaatsvinden vanuit kleine velden op de Noordzee. Wel zijn er mogelijkheden om gas te betrekken van andere landen. Het kabinet is nagegaan welke alternatieve verwarmingsmogelijkheden er zijn. Bij verwarming gaat het niet alleen om de burgers maar ook om bedrijven. Gas is immers een belangrijke motor voor het Nederlandse bedrijfsleven, met name de chemische industrie, de papierindustrie en de voedings- en genotmiddelenindustrie. De betrokken partijen denken ook na over hun toekomst.

In het kader van het Energieakkoord wordt, vooruitlopend op toekomstige ontwikkelingen, bekeken of het bedrijfsleven kan worden voorzien van de warmte die ze nu via gas krijgen. In het bijzonder wordt ingezet op ultradiepe geothermie (energie uit aardwarmte op 5 km diep). Nederland is ook goed in heet water. Ook hieraan zijn weer belemmeringen verbonden. Ultradiepe geothermie is voor de papierindustrie en de voedings- en genotmiddelenindustrie een enorm grote kans. Spreker hoopt dat dit jaar of begin volgend jaar de eerste pilot kan worden gestart.

Met name voor huishoudens in regio's met veel inwoners en bedrijvigheid (veel vraag en aanbod) is het benutten van restwarmte een interessante optie. Niet voor plattelandsgebieden, die in de toekomst 'all-electric' zullen worden. Het zou jammer zijn wanneer de warmte alleen de lucht in zou gaan. In Europa gaat 60 procent van de warmte van bedrijven de lucht in. Het gaat om warmte met een temperatuur van 100-120 °C.

Gas zal altijd blijven. Een bedrijf als Tata Steel heeft productieprocessen met 1500 °C. Het zal lastig zijn om die temperaturen met andere bronnen te kunnen bereiken. Het Energierapport meldt dat die omslag een grote uitdaging zal zijn. Misschien moet in dergelijke processen worden ingezet op het reduceren van de energie.

Het vierde en laatste programma heet het *Energierapport en overig duurzaam*, waaronder lokale energie. In het Energierapport wordt betoogd dat energie geen nationaal onderwerp is dat nationaal kan worden opgelost. Energie en CO₂ zijn internationale onderwerpen. Een tegengestelde richting is echter ook waar: energie zal ook veel regionaler worden. Zeker het verwarmen zal steeds meer een regionale

aangelegenheid zijn. In regionale gebieden zullen steeds meer de keuzes gemaakt moeten worden. Het Rijk zal in die internationale en regionale context zijn rol moeten zoeken. Op regionaal gebied heeft het Rijk een rol in het kader van wetgeving als het gaat om de aan te leggen structuren.

Daarmee besluit de heer De Vries zijn inleiding.

Verdere gedachtewisseling in de raad:

De heer *Verhagen* dankt de heren Nijpels en De Vries voor hun update. Hij heeft de volgende vragen/opmerkingen:

- De heer De Vries signaleert dat er een tendens is naar internationalisering en regionalisering. Tegelijkertijd hebben veel provinciale overheden niet dezelfde ambitie of verlenen zij dezelfde medewerking als het Rijk, bijvoorbeeld als het gaat om vergunningsaanvragen voor geothermie. Ondernemingen die hierin ver willen gaan, worden vaak gedwarsboemd doordat de provincie geen vergunning afgeeft. Welke rol heeft de landelijke overheid naar de regionale en lokale overheid op dit punt?
- Wanneer Nederland de CO₂-prijs zou verhogen, terwijl de EU de CO₂-prijs om 'Poolse' redenen laag blijft houden, prijst Nederland zich de markt uit.
- Hoe staat het met de voortrekkersrol van de overheid? Er is nog veel nodig en mogelijk als het gaat om energiebesparing in gebouwen van de rijksoverheid. Zij loopt hierin ver achter. De Tweede Kamer schrapte bijvoorbeeld als eerste de energiebesparing als het gaat om de renovatie van haar gebouw, terwijl de Kamer hiervan ook een 'showcase' had kunnen maken.
- Horizonvervuiling is het bezwaar tegen wind op zee. Plaatsing van de windmolens verder op zee kost uiteraard meer geld, maar zou wel het draagvlak kunnen vergroten. Ook hierin kan de (rijks)overheid dus een rol hebben.
- Een laatste opmerking naar de heer Nijpels. Als voorzitter van de commissie die de doelstellingen van het Energieakkoord bewaakt, moet hij toezien op constructieve samenwerking.

De heer *De Vries* begint met het moeilijkste onderwerp: de internationale verhoging van de CO₂-prijs. Iedereen is het erover eens dat dit het beste is. Hij is al blij dat in Europa na zware onderhandelingen het doel van een reductie van 40 procent in 2030 is vastgesteld. Daardoor zijn we genoodzaakt om te kijken of die bedrijven, die nog steeds wereldwijd produceren, nog wel een rol hebben. Niemand wil dat Nederland wel inspanningen op dit gebied verricht, terwijl er elders veel meer CO₂-emissie zal zijn. Deze uitdaging kan spreker niet oplossen. Het is ook een proces van lange adem. Wanneer we de eerder genoemde 2-gradendoelstelling serieus nemen, zal ook de CO₂-uitstoot moeten worden gereduceerd. Als sterk geïndustrialiseerd land draagt Nederland daaraan zelfs met een fantastisch resultaat slechts 0,02 procent bij. Het is een internationaal dossier. Spreker zou wel willen inzetten op een wereldwijde introductie van het Europese systeem van emissiehandel (ETS). Zo worden hierover serieuze discussies gevoerd in veel staten van de VS.

Nogmaals, voor het kabinet zou CO₂-emissiereductie de hoofddoelstelling moeten zijn. De andere doelstellingen maken het soms lastiger om dit te bereiken, soms is zelfs sprake van contraire effecten.

Vanuit de bouw maar ook vanuit de bancaire sector wordt het rijk weleens voorgehouden dat ze inspanningen die ze van anderen vraagt zelf niet goed uitvoert. Spreker zegt toe het signaal van de heer *Verhagen* mee te zullen nemen naar het ministerie van Binnenlandse Zaken.

Met betrekking tot de vergunningen voor geothermisch boren is sprake van een wisselend beeld in de provincies. Drie-vier jaar geleden was het probleem juist dat elke gemeente en provincie een soort 'gatenkaas' van de ondergrond wilde maken, waarbij

iedereen uit dezelfde bel warm water wilde boren. Er zijn provincies die zich zorgen maken over vervuiling van het grondwater. Het dossier geothermie moet in de beleving niet een soort schaliegasdossier worden. Over de communicatie van diepe geothermie wordt goed nagedacht. Het ministerie (i.c. het Staatstoezicht op de Mijnen) is ook bereid om na te denken over beperking van de (financiële) risico's bij misboren en daaruit mogelijk voortvloeiende problemen.

Wat het bezwaar van horizonvervuiling van wind op zee betreft constateert de heer De Vries dat de wettelijke norm voor de afstand van een windmolen op land tot een woning 500 meter is. Veel provincies streven in verband met de wensen van bewoners naar 1100 meter. Hoe meer zij dat realiseren, hoe minder megawatt zal worden behaald. Er zijn (politieke) keuzes nodig. Bij wind op zee betreft de afstand 10-12 mijl (18,5 tot 22 km). Hoe terecht is het bezwaar van horizonvervuiling? Het feit dat de windmolens zichtbaar zijn, is niet zo sterk. Op het land zijn immers ook minder fraaie flatgebouwen of bedrijfsgebouwen zichtbaar. Ook hier is echter sprake van een politieke keuze.

De heer *Nijpels* merkt aanvullend op dat uit een rapport van een aantal kustgemeentes in Noord-Holland zou blijken dat de toeristische sector gemiddeld 250 miljoen euro schade lijdt door wind op zee. Een rapport uit begin januari weersprak dit bezwaar. Op verzoek van de Tweede Kamer is vervolgens nader gekeken naar onder meer de belevingswaarde. Een onderzoek uit de VS en een onderzoek uit Denemarken leerden dat de plaatsing van wind op zee nauwelijks effect had voor het toerisme en dat de effecten in ieder geval na een aantal maanden verdwenen. In de tweede plaats is naar de kosten gekeken. Uit het aangehaalde rapport uit januari 2016 bleek dat verplaatsing van wind op zee verder op zee 1,2 miljard kost.

De heer *Kuin* heeft het woord werknemer nog niet gehoord. Het Energieakkoord stelt sluiting van vijf kolencentrales voor. In een motie van de Kamer wordt het kabinet gevraagd te onderzoeken of alle centrales zouden moeten sluiten. Wordt de Borgingscommissie hierbij betrokken? In de tweede plaats zou op dit punt ook oog moeten bestaan voor de werkgelegenheidsaspecten en met name de transitie naar vervangend werk.

De heer *Nijpels* wijst erop dat de Borgingscommissie toeziet op naleving van de afspraken uit het Energieakkoord. Die afspraken kunnen niet eenzijdig worden herroepen. Voor de kolencentrales ligt dit lastiger:

- In het Energieakkoord is afgesproken dat vijf oude kolencentrales zouden worden gesloten en dat de kolenbelasting ter compensatie zou worden afgeschaft. Vraag is of sluiting van de vijf andere kolencentrales, waarvan er drie ongeveer anderhalf jaar oud zijn, een schending van de afspraken uit het Energieakkoord zou zijn. Wanneer de betrokken partijen (de bedrijven en het kabinet) daarover onderling overeenstemming bereiken, komt effectivering van de doelstellingen van het Energieakkoord dichterbij (meer energiebesparing, meer duurzame energie).
- De zaak ligt echter nog ingewikkelder. De rechtbank in Den Haag heeft (op 24 juni 2015) inzake de stichting Urgenda beslist dat de Staat meer moet doen om de uitstoot van broeikasgassen in Nederland te verminderen. De staat moet ervoor zorgen dat de uitstoot in Nederland in 2020 tenminste 25 procent lager is dan in 1990. Hier ligt weer een relatie met de kolencentrales, maar ook met de Energiedialoog, omdat de maatregelen moeten passen in de einddoelstelling dat de energie-opwekking in 2050 koolstofvrij is.

Wanneer kolencentrales worden gesloten, zal er ongetwijfeld verlies aan werkgelegenheid zijn. Omdat de vraag naar energie blijft bestaan, zal alternatieve capaciteit beschikbaar moeten worden gesteld, hetgeen weer leidt tot extra banen. Zoals gezegd, ligt de werkgelegenheidsdoelstelling uit het Energieakkoord (15.000 extra

banen) binnen bereik. Veel partijen menen dat die doelstelling te pessimistisch is. Recente berekeningen wijzen uit dat alleen al wind op zee op termijn tot 14.000 hooggekwalificeerde banen extra leidt.

Mevrouw *Passchier* wijst erop dat de medewerkers die nu bij de kolencentrales werken waarschijnlijk niet de hoogtechnologische banen in de windenergie krijgen. De transitiestappen vormen de kern van het Energieakkoord. Worden de mensen, die vanwege de overgang naar duurzame energie hun baan verliezen, begeleid naar ander werk? Krijgen zij om-, her- en bijscholing? Is hiervoor voldoende oog in het debat?

De heer *Nijpels* merkt op dat de Borgingscommissie eergisteren heeft vergaderd, waarbij een verzoek van FNV-zijde met betrekking tot de Uitvoeringsagenda 2015 is overgenomen om een speciale studie te laten uitvoeren naar vooral de kwalitatieve werkgelegenheidsaspecten van de diverse vormen van energie-opwekking. Overigens kan de grote werkgelegenheidswinst op het gebied van energiebesparing in de bouw- en de installatiesector worden verwacht.

De *voorzitter* constateert dat aandacht op zijn plaats is voor de begeleiding van mensen, wier werk verdwijnt. In ieder geval moeten dergelijke processen goed worden gemonitord.

De heer *Van Egmond* sluit zich erbij aan dat de rode draad met betrekking tot werkgelegenheid uit beide inleidingen en de inbreng van de heer Verhagen de energiebesparing betreft. Vanuit een hoger niveau bezien, is sprake van dure duurzame energie en te goedkope emissierechten. Met de CO₂-prijs worden nu geen innovaties gesteund, waarvan jonge start-ups belemmeringen ondervinden. De heer De Vries heeft toegelicht dat er aandacht is voor de CO₂-prijs, maar dat het in Europa niet echt meezit. Er is nu al circa 20 jaar een emissiehandelssysteem, waarvan recent wetenschappelijk is vastgesteld dat het failliet is. Zijn eigen inschatting is dat er geen enkele kans is dat dit systeem ooit gaat werken. Sterker nog, het systeem is indertijd bewust zo complex gemaakt dat het nooit zou gaan werken. Zijn vraag aan de heer De Vries is hoe in dit verband het recente voorstel van de staatssecretaris van I&M moet worden begrepen om wereldwijd te praten over harmonisatie van de CO₂-emissies, terwijl het Nederlands voorzitterschap van de EU de mogelijkheid biedt om afscheid te nemen van een in zijn ogen totaal failliet systeem en over te schakelen naar een eenvoudige CO₂-heffing, die nu in het VK wordt ontwikkeld. Die eenvoudige (grens)heffing biedt ook mogelijkheden naar landen als China en Polen.

De heer *De Vries* is het er niet mee eens dat het emissiereductiesysteem een failliet systeem is. Overigens is het systeem enigszins aangescherpt na 2020. De CO₂-prijs is lager dan verwacht, maar het systeem van emissiereductie, dat wil zeggen het doorzetten van de verlaging van emissierechten, vindt hij op zich goed. De heer Van Egmond pleit juist voor een betere CO₂-prijs. Het proces van vermindering van de emissierechten zou inderdaad tot een hogere CO₂-prijs moeten leiden. De economische crises in de afgelopen jaren zijn niet behulpzaam geweest om een CO₂-prijs in de buurt van 20-30 euro per ton CO₂ te krijgen. De actuele prijs bevindt zich daar ver onder. In het VK wordt inderdaad gewerkt aan invoering van een alternatief systeem van CO₂-belasting, onder andere om kernenergie in de voor hen goede richting te geven. Ook politieke partijen hebben de vraag gesteld of een CO₂-heffing niet beter zou zijn. Vanuit EZ constateert spreker op dit moment dat het emissiereductiesysteem een goed systeem is, dat de CO₂-prijs zorgelijk is waarbij aan verbetering wordt gewerkt. De heer Van Egmond heeft kennelijk minder geloof in het succes van deze verbetering.

Mede in verband met de tijd rondt de *voorzitter* de bespreking van agendapunt 5 af.

De voorzitter concludeert dat het doel is geslaagd om elkaar bij te praten rond het Energieakkoord en het energiebeleid. Zij dankt de heren Nijpels en De Vries voor hun inleidingen en verdere toelichting.

6. Start adviesproject *Circulaire economie*: open bespreking (R/2781)

De *voorzitter* wijst erop dat, zoals uit de voorliggende notitie blijkt, in januari 2026 gestart is met de voorbereiding van het advies over de circulaire economie. Dit gebeurt in de commissie Duurzame Ontwikkeling (DUO) onder voorzitterschap van de heer Nijpels. De commissie heeft inmiddels drie keer vergaderd. Het werk vindt gedeeltelijk in werkgroepen plaats.

De hoofdvraag luidt: Hoe kunnen overheid, sociale partners en maatschappelijke organisaties beter inspelen op de transitie naar een circulaire economie? Daarnaast zijn er ook enkele meer specifieke adviesvragen gesteld over businessplannen, innovatie en over de rol van arbeid en scholing.

De circulaire economie staat ook op de agenda van het Nederlandse EU-voorzitterschap. Het kabinet wil het SER-advies als input gebruiken voor het Rijksbrede programma Circulaire Economie dat rond de zomer van 2016 aan de Tweede Kamer wordt aangeboden. Zoals dat op dit moment voor veel andere in voorbereiding zijnde adviezen geldt, is sprake van een strakke deadline, gericht op vaststelling van het ontwerpadvies door de commissie begin juni.

Daarom leek het goed om al aan het begin van dit adviestraject in de raad stil te staan bij dit onderwerp.

Korte introductiefilm: zie https://www.youtube.com/watch?v=2_orGI_s7UY

Inleiding heer Roos (CEO Koninklijke Auping):

De heer *Roos* houdt met behulp van PowerPoint een inleiding over circulair ondernemerschap en duurzame bedrijfsvoering in de dagelijkse praktijk bij Koninklijke Auping.

De informatie van de betrokken sheets is op hoofdlijnen verwerkt in de notulen. Voor een succesvolle maakindustrie is het nodig om de focus te leggen op het creëren van toegevoegde waarde met zo min mogelijk verspilling/waste. Daarvoor is innovatiekracht nodig. Familiebedrijf Auping heeft haar transitie in 2009-2010 ingezet en versneld in de laatste vier jaar:

- In plaats van een bedrijf dat op voorraad produceerde, is overgegaan naar productie op alleen klantorder. De eindconsument is centraal gesteld in alle processen.
- In het bedrijfssysteem is standaardisatie (standaard chassis, z elfde onderdelen) en modulariteit toegepast, zodat lean wordt geproduceerd. Lean produceren is duurzaam produceren, omdat verspilling geëlimineerd wordt.
- Auping kan dit niet alleen: er moet ketenintegratie plaatsvinden. Van toeleverancier tot en met de eindconsument. De circulaire economie vergt een totale systeemverandering in de maatschappij.
- De werknemers brengen dagelijks vakmanschap, kennis, kunde en betrokkenheid. Al 128 jaar is Auping op één plek in Deventer gevestigd en nooit is verplaatsing van onderdelen naar bijvoorbeeld Polen overwogen.
- Dit leidt tot innovatiekracht. Van product tot en met service.

Ter illustratie een hard resultaat: 4 jaar geleden kostte de productie van een spiraalbodem 3 weken in de keten. Dit is teruggebracht naar enkele uren.

Het belang van duurzaamheid behoeft geen uitleg. De maatschappij nadert een bijzonder omslagpunt. Naast de druk van de groeiende wereldbevolking zijn er ook positieve ontwikkelingen: er is veel technologische vooruitgang die duurzaamheid

mogelijk maakt, jonge mensen die niet meer op bezit maar gebruik aankoersen. Er is in de komende 20 jaar een systeemverandering nodig, van wetenschap, ondernemers, politiek tot en met de eindconsument.

De beddenindustrie maakt gebruik van 20 kilo materiaal per matras. Iedereen gebruikt het product. Dit creëert een ongelooflijke afvalstroom. Alleen in Nederland worden 1,2 miljoen matrassen per jaar weggezet aan de straat, op weg naar de verbrandingsoven of de landfill. Dat moet anders. Er moet een economisch model vanuit toegevoegde waarde achter kunnen zitten.

Auping baseert haar circulair ondernemerschap en duurzame bedrijfsvoering op drie 'stromen':

- Biologisch en technisch (her)gebruik van materialen en grondstoffen zonder afvalstromen in een oneindig circulair systeem. In de introductiefilm is dit uitgelegd. De producent heeft hierin in samenwerking met de toeleveranciers een eerste verantwoordelijkheid. Vervolgens moet de consument hierin worden meegenomen. Een voorbeeld hiervan is een al enkele jaren bestaand retoursysteem. De oude matrassen worden teruggenomen en vanuit Deventer door RetourMatras te Lelystad verwerkt. De grondstoffen moeten dan uiteraard kunnen worden hergebruikt. Daarop zet Auping dagelijks in, waarbij ook gebruik wordt gemaakt van de kennis van de eigen medewerkers, toeleveranciers en wetenschap. Zo wordt het staal van de vering versnipperd ten behoeve van Tata Steel.
- Op basis van duurzaamheid is het gelukt om arbeidsplaatsen in het buitenland terug te halen naar Nederland. Afval van het aluminium van TenCate wordt door de firma Donk gebruikt voor het maken van nieuwe poten. Voorheen werden nieuwe poten in Vietnam gehaald.
- Een economisch perspectief geven aan recycling is belangrijker dan de puntoplossing van de verwijderingsbijdrage (verzamelen en verbranden) die in Europa wordt overwogen. Marktgerichte regulering is nodig voor het bepleite duurzame productie- en recycleproces met leasemogelijkheden.
- Productie met hernieuwbare energie. In de afgelopen jaren is op 28 gebieden actie gezet. De warmte-koude-opslag installaties voorzien in 65 procent van de energiebehoefte. De warmte van de productie verwarmt het kantoor. Het gasverbruik is met 90 procent gereduceerd. Het waterverbruik is met 60 procent gereduceerd naar een volledig gesloten systeem. Als tussenstap is het elektriciteitsgebruik in de productie gereduceerd met 30 procent, er wordt nog geen gebruik gemaakt van bijvoorbeeld zonne-energie.
- People oriëntatie in de gehele keten. Bij duurzame bedrijfsvoering is iedereen nodig. Er moet worden ingezet op optimale arbeidscondities en individuele empowerment. De verantwoordelijkheid van de werknemer betreft de werkvloer.

Ter afronding. Wat doet de inzet op circulaire economie en duurzaamheid voor het bedrijf?:

- Het forceert het bedrijf om naar buiten te kijken (externe dialoog en samenwerking). Het voorkomt een interne focus binnen de bedrijfsvoering.
- Het jaagt innovatie aan in processen en samenwerkingsverbanden.
- Het jaagt innovatie aan in nieuw denken en in productinnovatie, die leiden tot nieuwe verdienmodellen (business opportunities).
- Het creëert creativiteit in de bedrijfsvoering.
- Het creëert betekenisvolle inzet vanuit de werknemer, hetgeen werknemers inspireert en laat hen meedenken. Op de arbeidsplaats ontstaat autonome motivatie.
- Blijkens een rapport van McKinsey biedt het inzetten op circulaire bedrijfsvoering ook een basis voor duurzame winstgevendheid.

De *voorzitter* dankt de heer Roos voor zijn interessante inleiding en zijn bereidheid om deze enigermate te versnellen en in te korten ten behoeve van de verdere discussie.

Reflecties van de heren Buijink, Kuin en Verhagen:

De *voorzitter* verzoekt de heren Buijink, Kuin en Verhagen vanuit hun sector/werkterrein kort te reflecteren op het thema van de circulaire economie.

Speelt het financieren van circulair ondernemen in de bankensector?

Zoals dit in de introductiefilm naar voren kwam, is de transitie naar een circulaire economie, aldus de heer *Buijink*, een gemeenschappelijke en urgente opgave. Met dank aan de inspirerende presentatie van de heer Roos stelt spreker vast dat duurzame businessmodellen de toekomst hebben. Banken willen als financiers en adviseurs hun bijdrage leveren in de gemeenschappelijke uitdaging. Daarin zullen bankmedewerkers en klanten moeten groeien. Al langere tijd zijn banken actief in groenfondsen. In aanloop naar de Klimaattop in Parijs hebben de banken een klimaatstatement uitgebracht. Ook de banken hebben het Energieakkoord mede-ondertekend en een green deal gesloten om de kennis van bankmedewerkers over projecten als geothermie te vergroten. Dit heeft al geleid tot het realiseren van de financiering van dergelijke projecten. Op het belang daarvan is de heer De Vries al ingegaan.

ING, Rabobank en ABN AMRO hebben vorige week een verklaring met MVO Nederland ondertekend over de transitie naar een circulaire economie en hun commitment uitgesproken om daaraan bij te dragen.

Er worden praktijkcasussen uitgewerkt met bedrijven door banken in het kader van de Circular Economy.

Spreker constateert dat sprake is van een paradigmaverschuiving, zoals dat ook bij Auping het geval is. Businessmodellen en eigendomsstructuren veranderen en dat heeft onmiddellijk impact op de rol van financiering. Hierbij kan worden gedacht aan zaken als de eigendomsstructuren van materialen, de cashflow, de omgang met onderpanden, de mogelijkheid tot het betalen van aflossing en rente, soms zijn nieuwe contractvormen nodig. Dat vraagt een actieve dialoog met klanten/ondernemingen, die projecten op het gebied van de circulaire economie willen uitvoeren, om tot een goede analyse en risico-inschatting te komen. Het kan ook om nieuwe producten vragen. Een voorbeeld daarvan is het meenemen van de ontmanteling en recycling in de financieringscontracten voor scheepsbouw.

Het is belangrijk dat het thema financiering en businessmodellen apart is benoemd in het adviestraject. De banken zullen met veel plezier hun ervaringen in de voorbereiding van het advies.

Heeft de vakbeweging zicht op de gevolgen van een circulaire economie voor de werknemer?

De heer *Kuin* merkt op dat wanneer mensen in straatinterviews gevraagd zou worden wat de circulaire economie is, veel mensen dit niet zullen weten, terwijl het heel simpel is: "Het is een economisch en industrieel systeem dat de herbruikbaarheid van producten en grondstoffen en het Herstellend Vermogen van natuurlijke hulpbronnen als uitgangspunt neemt, waardevernietiging in het totale systeem minimaliseert en waardecreatie in iedere schakel van het systeem nastreeft."

De commissie zal dan ook aandacht moeten besteden aan de communicatie van haar boodschap. Simpel gezegd, gaat het om het oneindig gebruik van grondstoffen. Dat is belangrijk omdat Nederland 68 procent van haar grondstoffen importeert.

Het is bij het onderhavige traject, ook voor de vakbeweging, de uitdaging om mensen te informeren/te betrekken en betrokken te maken.

Waar spreker aanvankelijk verwachtte dat de heer Roos van Auping hem een bed zou trachten te verkopen, wilde spreker na diens inleiding bij Auping een bed kopen.

De circulaire economie is een belangrijk onderwerp dat tal van kansen biedt. Zo vernam spreker bij de commissievergaderingen dat van etiketten van bierflesjes wc-papier wordt gemaakt. Voor de vakbeweging is uiteraard belangrijk wat de effecten van de circulaire economie voor echte banen zijn. TNO heeft uitgerekend dat het bij benadering 54.000 banen netto op zal leveren: 90.000 nieuwe banen en 30.000 oude banen die verdwijnen. Ook hier verdienen de transitieproblemen uiteraard aandacht. In een circulaire economie zijn de banen niet automatisch van een hoog niveau als het gaat om arbeidsomstandigheden. Ook daarop zal de vakbeweging letten.

Speelt circulaire economie een rol in de bouw?

De heer *Verhagen* bevestigt dat deze in de bouw al een belangrijke rol heeft. Bouw- en sloopafval uit de bouw maakt 35 procent van het afval in Nederland uit dat jaarlijks verbrand wordt of gestort. Door hergebruik wordt dit naar 15 procent gereduceerd. 95 procent van het bouw- en sloopafval wordt hergebruikt.

Tegelijkertijd kan worden geconstateerd dat er investeringen moeten worden gedaan, die niet direct toepasbaar zijn. Bij het hergebruik van afval bij de renovatie van wegen eist de opdrachtgever vaak 'proven technology'. Hergebruik keurt de opdrachtgever niet meteen goed. Zoals uit de toelichting op de gang van zaken bij Auping naar voren kwam, heeft de hele keten en dus ook de opdrachtgever te maken met de circulaire economie. Een geïntegreerde benadering is daarom nodig. De hele keten moet dezelfde kansen en perspectieven zijn en daarop gericht haar productieprocessen inbouwen.

Daarvoor is echter meer nodig. Waar loopt de bouw tegen aan?:

- Allereerst wijst spreker op het belang van eenduidige en zo concreet mogelijke definities.
- Hergebruikte en gerecyclede materialen in de bouw moeten voldoen aan bepaalde Bouwbesluit-eisen op bijvoorbeeld het gebied van brandveiligheid. Hierover mag geen enkele onduidelijkheid zijn.
- De kennis en mogelijkheden per materiaal rondom circulaire economie zijn nog zeer versnipperd. In het advies zou kunnen worden gepleit voor de instelling van een centraal punt in Nederland, waar per sector de mogelijkheden en onmogelijkheden van circulaire economie te vinden zijn. Op die manier is er gemakkelijk toegang tot die kennis.

Verdere bespreking:

Ook mevrouw *Baarsma* dankt de heer Roos voor zijn interessante presentatie. De heer De Vries merkte op dat veel CEO's onvoldoende over energiebesparing/duurzaamheid nadachten. De heer Roos heeft laten zien dat dit wel gebeurt. Betrokkene betoogde dat er een verdienmodel zit achter circulaire economie/verduurzaming. Tegelijkertijd stelde hij geen bezwaar te hebben tegen marktgerichte overheidsregulering. Met welke reguleringsinstrumenten zouden bedrijven als Auping en andere bedrijven geholpen zijn als het gaat om het bevorderen van een duurzaam bedrijfsmodel.

De heer *Roos* vindt dit een relevante vraag, maar kan deze op dit moment niet beantwoorden. Een verwijderingsbijdrage helpt volgens spreker niet bij het bevorderen van recyclingsystemen vanuit een economisch validiteit. De overheid zou een kader moeten scheppen voor een bedrijfsvoering, waarmee een duurzaam materiaalgebruik wordt bevorderd.

Mevrouw *Baarsma* vraagt hoe de heer Roos denkt over beprijzing, zodat preventie meer gaat lonen.

De heer *Roos* staat daar neutraal tegenover. Hij wijst verrekening van negatieve externalities in de kostprijs niet meteen af. Hierbij tekent spreker aan dat dit niet

nationaal kan gebeuren maar internationaal beleid vergt. De heer De Vries heeft al toegelicht dat dit een complexe thematiek is.

De heer *Nijpels* merkt op dat de verwijderingsbijdrage één van de methoden is om de hoeveelheid afval terug te brengen. Vraag is echter waar je in de keten zou moeten beginnen. Een andere methode is een verbod tot storten en verbranden. Die systematiek wordt ten aanzien van bepaalde materialen al gevolgd. Zo wordt papier voor meer dan 87 procent gerecycled, glas wordt voor meer dan 80 procent gerecycled.

Mevrouw *Passchier* merkt op dat een verbod tot storten niet moet leiden tot transport van afval naar de derde wereld. Ook dit element hoort thuis in het complexe antwoord, waarnaar de heer Roos in aansluiting op het betoog van de heer De Vries al naar verwees.

De heer *Roos* sluit zich erbij aan dat het erom gaat om problemen op te lossen en niet om ze te verplaatsen.

De heer *Nijpels* geeft aan dat internationale verdragen een einde hebben gemaakt aan bijvoorbeeld het transporteren van chemisch afval naar Afrikaanse landen.

De heer *Hartveld* memoreert dat de Club van Rome in 1972 een kritisch rapport heeft uitgebracht, waarin al de noodzaak van een circulaire economie naar voren kwam. Bijna 45 jaar verder moet worden geconstateerd dat er weliswaar veel goede initiatieven zijn genomen maar dat er nog heel werk moet worden verzet. Hoe zorgen we ervoor dat we niet weer 45 jaar moeten wachten op een volgend rapport?

De heer *Roos* vindt dit een terecht signaal. Daarvoor is het ook belangrijk dat jonge mensen meepraten over dit thema, omdat die daarop vaak een andere kijk hebben. Dit gegeven in combinatie met de technologische vooruitgang kan ervoor zorgen dat met een geïntegreerde aanpak vanuit alle aspecten uit het systeem tot en met regelgeving slagen kunnen worden gemaakt.

Mevrouw *Hoogstraten* wil als algemene opmerking stellen dat zij ervan uitgaat dat bij de samenstelling van het advies tevens rekening gehouden wordt met de mededeling van de Europese Commissie, betreffende het EU actieplan voor de circulaire economie, gekoppeld met het voorstel tot wijziging Richtlijn betreffende verpakking en verpakkingsafval.

Daarnaast moeten algemene uitgangspunten, zoals het voorkomen van extra regeldruk en administratieve lasten, alsook het creëren van een gelijk speelveld teneinde oneerlijke concurrentie te voorkomen in ogenschouw worden genomen. De discussie die in andere gremia van de SER gevoerd wordt op het gebied van duurzaamheid en mededinging en consumentengaranties, kan niet los van de onderhavige worden gezien.

De Nederlandse detailhandel is zeer betrokken bij dit onderwerp, heeft op meerdere onderwerpen al haar verantwoordelijkheid genomen en wenst de volgende punten in te brengen, niet uitputtend en in willekeurige volgorde:

- Preventie en vermindering van afval bij de bron is de meest effectieve aanpak;
- Uniforme meetmethoden voor inzameling en recycling van afval zijn in de EU noodzakelijk teneinde gezamenlijke doelen te kunnen stellen. Houd daarbij ook rekening met alternatieve inzamelingsstromen bijvoorbeeld kleding en meubels;
- Verpakking kan soms de duurzaamheid van de producten bevorderen. Het verduurzamen van verpakkingen door minder materiaal te gebruiken moet worden afgezet tegen de duurzaamheidswinst door producenten te beschermen;

- Focus op reparatie, indien financieel verantwoord, is een logische, op voorwaarde dat bij de afweging hiertoe ook naar technologische innovatie van nieuwe producten wordt gekeken; vervanging kan soms duurzamer zijn dan reparatie;
- Wees ervan bewust dat het meeleveren van extra informatie niet altijd leidt tot betere consumentenkeuzes, maar wel tot ongewenste lasten;
- Wees zeer terughoudend met de introductie van aanvullende belastingen op producten om gedrag te beïnvloeden. Dit draagt niet automatisch bij aan het gewenste doel en kan juist marktverstoringen werken. Stimuleringsmaatregelen hebben een duurzamere werking;
- Winkeliers dragen actief bij aan het bestrijden van voedselverspilling, vrijwillige initiatieven moeten de norm zijn voor het verder verminderen van verspilling.
- Ondersteuning van initiatieven tot herziening van wetgeving die ten onrechte leidt tot voedselverspilling is gewenst (bijvoorbeeld houdbaarheidsdata op artikelen die feitelijk een langere houdbaarheid hebben);
- Ondernemers moeten de ruimte krijgen voor nieuwe (creatieve) initiatieven en zelfregulering;
- Daar waar in het kader van duurzaamheid reeds (vrijwillige) systemen bestaan, zoals de verwijderingsbijdrage batterijen, is het gewenst dat deze binnen de EU ook wederzijds erkend worden, teneinde onnodige handelsbarrières te voorkomen.

De *voorzitter* stelt voor dat deze (en andere) vragen en dilemma's worden meegegeven aan de commissie van voorbereiding. Zij verzoekt de heer Nijpels ervoor zorg te dragen dat mevrouw Hoogstraten in de loop van de adviesvoorbereiding een reactie krijgt. De heer *Nijpels* wijst er ter geruststelling op dat één van de paragrafen in het advies zal ingaan op: urgentie, risico's en noodzaak, kansen en belemmeringen.

De heer *Stevens* sluit zich in lijn met de inbreng van mevrouw Hoogstraten erbij aan dat concretisering van de problematiek belangrijk is. Evident is dat vooral de vergroeningsdiscussie in het belastingstelsel in het advies moet worden aangesneden. Hij stelt voor dat geïnventariseerd wordt op welke punten significante, fiscale belemmeringen bestaan voor verduurzaming/een circulaire economie. Die lijst kan dan vervolgens op de agenda van anderen worden geplaatst.

De heer *Nijpels* bevestigt dat dit zal gebeuren.

Afronding bespreking agendapunt 6:

De *voorzitter* constateert dat uit de bespreking naar voren is gekomen dat de circulaire economie een ongelooflijk belangrijk, maar vaak nog onbekend onderwerp is, zoals de heer Kuin terecht opmerkte. Het onderwerp enthousiasmeert. De heer Hartveld voerde aan dat al heel lang de noodzaak aanwezig is om er actief mee aan de slag te gaan. Tegelijkertijd is duidelijk dat er ook veel dilemma's zijn, die ook maar voor een deel op nationaal niveau kunnen worden opgelost. De zaken die een internationale aanpak vergen, kunnen in het kader van het Nederlands EU-voorzitterschap worden opgepakt.

In de vergadering zijn onder andere door de heren Verhagen en Buijink een aantal suggesties naar voren gebracht. Tevens zijn vanuit een aantal sectoren enkele vragen en dilemma's ter sprake gebracht. Spreekster geeft deze reacties graag mee aan de commissie van voorbereiding en verzoekt de commissievoorzitter terug te koppelen hoe hiermee zal worden omgegaan. Bij de behandeling van het ontwerpadvies in de raad kan daarop dan worden teruggekomen. Wellicht kan dit ook eerder het geval zijn. Verder wijst spreekster erop dat signalen uiteraard ook kunnen worden meegegeven aan de eigen vertegenwoordigers van de geledingen in de commissie.

Hiermee rondt de voorzitter de bespreking van agendapunt 6 af.

De heer Roos overhandigt de voorzitter bij wijze van geschenk een kussen, dat bedacht en gemaakt is door medewerkers van het naaiatelier. Uit stofafval voor de boxsprings en matras-reststof (ten behoeve van de vulling) hebben deze medewerkers een week geleden het initiatief genomen om dit afval te benutten voor een nieuw product. Het product heeft door een bijzondere naaitechniek geen rits nodig.

De raadsleden geven met een applaus blijk van hun waardering.

De *voorzitter* dankt de heer Roos en de betrokken medewerkers voor dit geschenk.

7. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

Besloten werklunch:

Na afloop van de vergadering vindt een (besloten) werklunch plaats. Sybilla Dekker, voorzitter van de Taskforce en Stichting Talent naar de Top, verzorgt een inleiding over de vorderingen die worden gemaakt met betrekking tot vrouwen in topposities.

De *voorzitter* sluit de vergadering om ca. 12.00 uur.